

УДК 65.012.8:339.9

ФІЛІПЕНКО А. С.,
д. е. н., професор,
професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ

Анотація. У статті розглянуто політико-економічні та історичні передумови виникнення і розвитку, а також особливості сучасного етапу міжнародної економічної політики (МЕП). Розкрито принципи, цілі, засоби, методи та механізми реалізації МЕП на різних структурних рівнях. Зазначено неврегульованість окремих аспектів діяльності ТНК в сучасних міжнародних економічних відносинах.

Ключові слова: політика, принципи, тарифи, структура, функції.

Филипенко А. С., д. э. н., проф., профессор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА: СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ СВЯЗИ

Аннотация. В статье рассмотрены политико-экономические и исторические предпосылки возникновения и развития, а также особенности современного этапа международной экономической политики (МЭП). Раскрыты принципы, цели, методы и механизмы реализации МЭП на различных структурных уровнях. Отмечена необходимость урегулирования отдельных аспектов деятельности ТНК в современных международных экономических отношениях.

Ключевые слова: политика, принципы, тарифы, структура, функции.

Filipenko A. S., d.e.n., prof., profesor kafedry svitovoho hospodarstva i mizhnarodnykh economicznykh vidnosyn Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho nazionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka

INTERNATIONAL ECONOMIC POLICY: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CONNECTIONS

Annotation. The article considers the political, economic and historical prerequisites of emergence, development and peculiarities of the modern period of international economic policy (IEP). In article have defined principles, aims, methods and mechanisms implementation of IEP on different structural levels. Has been mentioned the necessary to improving of regulation the activity of TNK in the modern international economic relations.

Key words: policy, principles, tariffs, structure, function.

Актуальність проблеми. В умовах поглиблення інтернаціоналізації та глобалізації світогосподарських процесів загострюються проблеми регулювання міжнародних економічних відносин. Зазначене зумовлює необхідність поліпшення усіх ланок міжнародної економічної політики. Особливої ваги набуває зазначена проблематика для України під час реалізації та імплементації Угоди про асоціацію з ЄС.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблем міжнародної економічної політики здійснюється науковими установами, творчими колективами університетів, неурядовими організаціями в Україні та за її межами. Великого значення надається даним питанням у Світовій організації торгівлі, ЮНКТАД та ін. Істотний внесок щодо з'ясування суті, принципів та форм реалізації міжнародної економічної політики здійснили вітчизняні та зарубіжні науковці Ж. Атталі, В. Будкін, Я. Бхагваті, Р. Заблоцька, С. Краснер, Д. Лук'яненко, Т. Мельник, Г. Монтані, А. Румянцев, В. Сіденко, Р. Фіорентіні, О. Шнірков та ін.

Мета статті. Метою статті є з'ясування принципів побудови міжнародної економічної політики, системної взаємодії структурних і функціональних зв'язків. Зокрема, ієрархічна структура стосується первинної ланки (фірма, підприємство), галузі, національної економіки, регіонального інтеграційного об'єднання, міжнародних економічних організацій. Функціональні зв'язки мають прикладний характер (митно-тарифна система, нетарифні обмеження) і значною мірою характеризують торговельні режими в процесі історичного розвитку торговельно-економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна економічна політика є продовженням державної (національної) економічної політики в міжнародних відносинах, у глобальному середовищі. Основними передумовами її виникнення (становлення) і розвитку стали формування світового товарного ринку на перетині XV–XVI ст., поглиблення та диверсифікація міжнародного поділу праці, спеціалізація окремих країн та регіонів (XVII–XVIII ст.), утворення цілісної системи світового господарства (кінець XIX ст.), транснаціоналізація та глобалізація економічних процесів (XX – початок XXI ст.).

У сучасних умовах посилилася тенденція до зростання економічної взаємозалежності країн на тлі помітної диференціації між ними в рівнях соціально-економічного розвитку, що зумовило необхідність пошуку

шляхів і механізмів поєднання їхніх різновекторних інтересів засобами й інструментами міжнародної економічної політики. Ще однією важливою передумовою МЕР є вичерпання ресурсів традиційного індустріального розвитку, загострення конкуренції в даній сфері економічної діяльності, що вимагає узгодження позицій сторін відповідно до сучасних цивілізаційних цінностей, тобто не у військовий спосіб, як це відбувалося раніше, а на дипломатичній основі, шляхом переговорів у межах міждержавних відносин, регіональних інтеграційних об'єднань чи міжнародних організацій.

Головними віхами МЕР на попередніх етапах були запровадження вільної торгівлі (XVIII ст.), насамперед на європейському континенті, та прийняття в міжнародних валютних відносинах золотого стандарту (XIX ст.), що значним чином прискорило розвиток міжнародних економічних контактів, сприяло формуванню цілісної, урівноваженої міжнародної економічної системи.

Міжнародна економічна політика базується на трьох головних принципах: свобода, рівність і взаємовигідний обмін [1, С. 90]. Дані принципи сформульовані в різноманітних міжнародних документах. Їхнє концентроване вираження та найповніше розкриття знайшло відображення у прийнятій у травні 1974 р. на Спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН "Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку (НМЕР)", (резолюція 3201) та відповідної Програми дій. У грудні 1974 р. на 29-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Хартію економічних прав та обов'язків держав (резолюція 3281). І декларація, і хартія містять принципи, що повинні регулювати економічні відносини між державами. Зазначені принципи становлять певним чином й основу міжнародної економічної політики, водночас не вичерпуючи її змісту та різноманітних форм вияву. Засадничі принципи МЕР були суттєво доповнені іншими важливими документами, прийнятими в межах ООН, її економічних підрозділів, на засіданнях Групи 7, а потім Групи 20 найрозвиненіших і найвпливовіших держав світу. Окремі аспекти задекларованих принципів знаходять своє відображення в діяльності ГАТТ – СОТ, МВФ, Світового банку тощо. Реальна ж практика сучасних міжнародних економічних відносин засвідчує все ще існуючий величезний розрив між проголошеними принципами та їхнім утіленням у життя, що було і залишається нагальним завданням МЕР.

У нинішніх умовах у наукових і політичних колах дедалі більше стверджується думка про необхідність створення глобальної регуляторної системи, яка б урахувала світові політико-економічні реалії та спиралася на теоретично та методологічно обґрунтовані концепції, що об'єктивно відтворюють суть і зміст світового господарства та міжнародних економічних відносин. Однією із провідних є гіпотеза гегемонії або центру гегемональної сили, відповідно до якої і стабільне функціонування світогосподарської системи, і здійснення оптимальної міжнародної економічної політики неможливе без ієрархічного (організаційного) елемента у вигляді однієї домінуючої держави чи малої групи країн [2, S.206]. Такий висновок випливає з того, що, по-перше, у глобальній регуляторній системі взаємодіє велика група держав, чим суттєво ускладнюється узгодження їхніх інтересів. По-друге, чим більше країн залучено до системи МЕР, тим меншим є очікуваний внесок кожної з них у розв'язання того чи іншого питання. По-третє, створеній системі буде постійно загрозувати намагання окремих держав отримати переваги над іншими країнами внаслідок порушення правил (торговельні обмеження, маніпуляції з валютним курсом тощо).

Так само як внутрішня економічна політика, МЕР має цілі різного часового проміжку: коротко-, середньо- та довготермінові. Короткотермінові цілі спрямовані на досягнення певних результатів, пов'язаних із поточними ринковими умовами (стабілізація цін, виконання договірних зобов'язань, корекція експортно-імпоротної політики з метою врегулювання проблем торговельного балансу тощо). Середньотерміновий характер мають цілі, що передбачають поліпшення макроекономічної ситуації в країні на основі економічного зростання (залучення іноземних інвестицій, поліпшення інвестиційного клімату, зміни в податковій системі, залучення зовнішніх кредитів, забезпечення стабільності національної валюти тощо). Довготермінові виміри притаманні цілям структурного характеру: зміна позиції країни в міжнародному поділі праці, трансформація структури виробництва й експорту внаслідок визначення профілю міжнародної спеціалізації, забезпечення сталої рівноваги платіжного балансу.

МЕР характеризується розгалуженою, ієрархічною інституційною структурою мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівнів. Мегарівень є глобальним за своєю суттю і передбачає діяльність Економічної і Соціальної ради ООН, інших її економічних підрозділів, Світової організації торгівлі, МВФ і Світового банку, ЮНКТАД, Міжнародної організації праці, ЮНІДО тощо. На зазначеному рівні обговорюють й ухвалюють рішення, що зачіпають усі без винятку країни світу та всі сфери економічної діяльності глобальних масштабів (Цілі розвитку тисячоліття, торгівля, інвестиції, фінанси, банківська діяльність, зайнятість та міжнародна міграція робочої сили тощо). Незважаючи на глобальність програм, заходів і рішень, що ухвалюють на даному рівні, вони в переважній більшості забезпечуються відповідними ресурсами, засобами, механізмами й інструментами реалізації.

Метарівень МЕР притаманний діяльності регіональних інтеграційних об'єднань, у межах яких, залежно від досягнутої стадії інтеграційної взаємодії, координуються та узгоджуються або окремі сфери економічної політики (торговельна, промислова, аграрна, фінансова, митна, структурна тощо). На ранніх, початкових стадіях інтеграції предметом МЕР є переважно торговельні, митні питання (преференційна зона, зона вільної торгівлі). На наступних етапах (митний союз, спільний ринок) формується спільна торговельна політика інтеграційного об'єднання щодо третіх країн і вирішується комплекс питань, пов'язаних із забезпеченням "чотирьох свобод", тобто вільного пересування в межах об'єднання товарів, послуг, капіталу та робочої сили. В умовах єдиного ринку, економічного і валютного союзу запроваджують спільну та єдину

економічну політику наднаціонального характеру (Спільна сільськогосподарська політика ЄС й інші секторальні політики, єдина грошово-кредитна політика зони євро тощо).

Національно-державний (макрорівень) МЕР має чотири основних виміри: держава – міжнародні економічні та фінансові організації; держава – регіональне інтеграційне (торговельне) об'єднання (угруповання); держава – держава; держава – ТНК, банківські, фінансові, інвестиційні й інші зарубіжні юридичні особи. На даному історичному етапі державний рівень залишається головним, визначальним у здійсненні міжнародної економічної політики з огляду на реалізацію національних економічних інтересів у глобальному середовищі.

Мезорівень МЕР охоплює галузеву взаємодію, насамперед у споріднених сферах, що знайшло своє втілення в укладанні низки товарних угод (з вовни – 1928, з олова – 1931, із цукру – 1931, з пшениці – 1933, з кави – 1962, з какао – 1972 та ін.). Головною метою міжнародних товарних угод є стабілізація цін на відповідні товари на світовому ринку шляхом створення стабілізаційного резерву, встановлення в межах норм і правил ГАТТ – СОТ експортних квот, прямого скорочення експорту. Стабілізаційні резерви створюють у формі товарів чи готівки із внесків членів угоди та використовуються для інтервенцій при регулюванні цін.

Нарешті, мікрорівень МЕР є найнасиченішим і найдинамічнішим у контексті як кількості суб'єктів (лише ТНК налічується близько 80 тис. та 800 тис. їхніх філій), так й обсягу трансакцій (десятки і сотні мільярдів упродовж року). Водночас діяльність ТНК залишається найменш урегульованою в міжнародно-правовому аспекті [3, С. 619–621], що часто-густо породжує серйозні колізії у їхніх взаємовідносинах з національними державами (Бритіш Петроліум – США, 2010).

У структурі міжнародної економічної політики важливе місце посідають механізми й інструменти її реалізації. Міжнародні угоди та договори є традиційною формою інституціоналізації двосторонньої та багатосторонньої економічної співпраці. У них визначено напрями й умови міжнародної співпраці, принципи розв'язання спорів, шляхи урегулювання торговельних і платіжних балансів, правила кредитно-інвестиційної політики тощо. Транснаціоналізація й економічна глобалізація спричинили трансформацію змісту та форм міжнародних угод і договорів. По-перше, двосторонні угоди, що переважали на попередніх етапах, поступилися місцем багатостороннім. По-друге, угоди, у яких детально визначали масштаби та форми економічної співпраці, замінені на рамкові угоди, що визначають головним чином принципи такої взаємодії. По-третє, у процесі формування міжнародної економічної політики держави відмовилися від детальних короткотермінових договорів (терміном до одного року) на користь багатосторонніх рамкових і довготермінових. По-четверте, товарні угоди трансформувалися в економічні, що охоплюють не лише товарний обмін, а широке коло співпраці у сфері виробництва, науки і техніки, фінансів, кредиту, інвестицій, технологій тощо.

В інституційній структурі МЕР зростає роль та значення міжнародних економічних і фінансових організацій. Відносно мирна друга половина ХХ ст., позитивна світова економічна динаміка, що супроводжувалася поглибленням і диверсифікацією міжнародного поділу праці, транснаціоналізацією виробництва й обміну, економічною глобалізацією, сприяли появі низки міжнародних міждержавних і недержавних організацій, генетично пов'язаних із першими міжнародними організаціями початку ХІХ ст. Нині розрізняють глобальні, регіональні, універсальні та спеціалізовані міжнародні організації, які в сукупності становлять розгалужену інституційну систему міжнародної економічної політики.

Серед основних інструментів МЕР – міжнародні ціни, що мають об'єктивну ринкову основу, але можуть коригуватися в певних межах міжнародними організаціями (цінова політика ОПЕК щодо сирої нафти); міжнародна валюта (СПЗ, євро); тарифні ставки та нетарифні обмеження у форматі СОТ. Інструменти міжнародної економічної політики можуть мати міжнародний і наднаціональний характер. Останній притаманний інтеграційним об'єднанням найвищого рівня (економічний і валютний союз).

У використанні засобів й інструментів МЕР існує два основних підходи: заснований на жорстких правилах і дискреційний [4, Р. 80]. Прибічники жорстких правил орієнтуються, по-перше, на стандартні наукові висновки міжнародної мікроекономіки та міжнародної макроекономіки, які ставлять певні умови, рамки й обмеження для МЕР. По-друге, правила розглядають як детермінанти для тих, хто розробляє та реалізує економічну політику, як засіб проти сваволі та зловживань із боку вищих чиновників. По-третє, правила оцінюють у контексті передбачуваності політичних дій різного спрямування з тим, щоб утримувати "вікно можливостей" для приватного сектора ухвалювати рішення щодо ресурсного наповнення бізнесової діяльності. По-четверте, слідування правилам дозволяє утримувати відносну соціально-економічну рівновагу під час форсмажорних обставин (економічні кризи) та долати їхні негативні наслідки (наприклад, виконання заходів економічної політики відповідно до характеру коливань економічної кон'юнктури).

На користь дискреційного підходу наводять такі аргументи. По-перше, засновані на правилах системи регулювання на практиці часто виявляються не такими дієвими як стверджує економічна теорія. По-друге, чинні правила впливатимуть на стандарти ведення економічної політики доти, поки покарання за їх порушення будуть достатніми аби гарантувати слідування їм. Прикладом може служити недотримання Грецією впродовж тривалого часу маастрихтських критеріїв конвергенції, що зумовило не лише глибоку соціально-економічну кризу в самій країні, але й поставило під загрозу стійкість монетарного союзу в зоні євро. По-третє, не існує підтверджень про додаткові вигоди від передбачуваності політики, заснованої на правилах, з огляду на те, що жодна модель чи прогноз не можуть урахувати всієї сукупності впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на перебіг економічних подій, багато з яких до того ж мають стохастичний (вірогіднісний) характер. По-четверте, базуючись на "точному настроюванні", правила зменшують ризики в

умовах стаціонарного стану економіки. Водночас ризики збільшуються через відсутність гнучких механізмів пристосування до змін, що періодично відбуваються в операційному середовищі.

Отже, система міжнародної економічної політики включає в себе розгалужені структурні зв'язки між її елементами різного ієрархічного рівня та сукупність функціональних відносин, які є динамічними, гнучкими, швидкоплинними, зумовленими динамікою глобальної економічної системи.

Література

1. Африка и международный экономический порядок // История человечества. – Т. VII : XX век / пер. с англ. С. Гопала и С.Л. Тихвинского. – Москва, 1995.
2. Зовнішньоекономічний словник-довідник / за ред. А.С. Філіпенка. – К., 2009.
3. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О.І. Рогач. – К., 2005.
4. Словарь современной экономической теории / общ. ред. Д.У. Пирса ; пер. с англ. – Москва, 1997.
5. Філіпенко А.С. Теорія міжнародної економічної політики / А.С. Філіпенко. – К., 2013.
6. Bannock G. The Penguin Dictionary of Economics. – Fifth ed. / G. Bannock, R.E. Baxter, E. Davis. – London, 1992.
7. Dictionary of International Economics Terms / series ed. J.O.I. Clark. – London, 2006.
8. Streit M.E. Theorie der Wirtschaftspolitik 6., durchgesehene und argänzte Auflage / M.E. Streit. – Stuttgart, 2005.
9. Wojtas M. Ewolucja polityki handlowej w Europiew XIX wieku / M. Wojtas // Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. – Lublin ; Polonia, 2009.– Vol. XLIII.